

UDK: 341.213
Biblid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1143, str. 63-72
Pregledni članak
Primljen: 5. avgust 2011.

Milovan RADAKOVIĆ¹

Teorije integracije

SAŽETAK

Postoje dva osnovna pitanja bitna za razumevanja fenomena integracija. U prvom redu to je pitanje – koji činioци motivišu date subjekte da teže povezivanju u šire celine, i drugo – kako se ostvaruje opšta saglasnost o proceduri (politički okvir i pravni principi) i substancijelnim pitanjima (odnosno rešavanje suštine problema koji se pojavljuju pred integracionom zajednicom). Dakle, predmet ovog proučavanja predstavlja pitanje: šta dovodi do integracije i na koji način se ona ostvaruje i deluje.

Ključne reči: teorija, integracija, federalizam, funkcionalizam, neofunkcionalizam.

Uvod

Posle Drugog svetskog rata, u međunarodnim odnosima pojačava se interesovanje za fenomen *integracije*. Razlozi za ovo interesovanje bili su višestruki, ali su dva bila bazična. Prvi, poražavajući efekti Drugog svetskog rata, i drugi, nove pojave u međunarodnim odnosima, naročito u Evropi. Fenomen *integracija* pružao je nadu, pre svega Evropljanima, ali i celom svetu, da zbližavanje naroda i država na osnovu zajedničkih interesa može sprečiti nove sukobe među njima. Na drugoj strani, već pedesetih godina XX veka i započinju takvi trendovi. Jedan od najznačajnijih teoretičara fenomena *integracije* je Karl Dojč (*Deutsch*). On proces integracije posmatra kao ostvarivanje zasnovano na zajedničkim osećanjima u okvirima jedne teritorije. Pri tom naglašava potrebu postojanja jakih institucija. Po njemu, institucije moraju biti jake i rešene da u dugom vremenskom periodu obezbede *pouzdana očekivanja*. Za ovog teoretičara

¹ Dr Milovan Radaković, naučni saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanje položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljopolitički, međunarodni, ekonomski, pravni i bezbedonosni aspekti“, br. 179029. E-mail: mradakovic@diplomacy.bg.ac.rs.

integracija predstavlja odnos među jedinicama u kojem su one uzajamno međuzavisne i gde zajednički stvaraju sistemska svojstva koja pojedinačno ne bi imale. Kada promišlja o političkoj integraciji, Karl Dojč smatra da je politička integracija zapravo integracija političkih aktera ili političkih jedinica, kao što su pojedinci, grupe, lokalne zajednice, regije ili države, i da iz njih proističe njihovo političko ponašanje.²

Filip Jakob (*Philip E. Jakob*) i Henri Tejn (*Henry Taine*), slično Dojčevim shvatanjima, smatraju da se pod političkom integracijom podrazumeva odnos zajedništva među ljudima unutar istog političkog entiteta. Ovo podrazumeva da se oni drže zajedno vezama jedne ili druge vrste, što grupi daje osećanje identiteta i samosvesti. Spomenimo još jednog teoretičara koji u prvi plan stavlja institucionalni aspekt, J. K. de Vrea (*De Vries*). On integraciju definiše kao proces obrazovanja i razvoja institucija putem kojih se određene vrednosti autoritativno alociraju za pojedine grupe političkih aktera ili jedinica.

Definišući *političku integraciju* Robert Liber (*Lieber*) konstatuje njenu složenost. Prema njemu, politička integracija u osnovi označava koncept i odnos zajedništva ili jake kohezivnosti među narodima u jednom političkom entitetu. On podstiče uzajamne veze i osećanje grupnog identiteta i samosvesti. Preneto na međunarodni plan, integracija bi značila institucionalizaciju političkog procesa između dve ili više država. U istom pravcu kreće se i definicija Leona Lindberga, prema kojoj je integracija proces prelaska države na zajedništvo odlučivanja u oblasti spoljne, i ključnih pitanja unutrašnje politike, odnosno delegiranja procesa odlučivanja u novim centralnim organima.³

Federalistička teorija svoje izвориšte nalazi u delu Emanuela Kanta (*Immanuel Kant*) *Večni mir – filozofska skica*,⁴ a idejno se pozicionira na američke *Federalističke spise*.⁵ Ova teorija pokušava da objasni značaj i međusobni odnos nacionalnih i nadnacionalnih institucija. U osnovi ove teorije leži pokušaj eliminacije centralističkih ideja u EU. Naime, *federalistička teorija integracije* zastupa mišljenje o neophodnosti istovremenog postojanja kako nacionalnih državnih institucija, tako i onih nadnacionalnih. Njihov međusobni odnos, prema ovoj teoriji, zasnivao bi se na horizontalnoj i vertikalnoj podeli vlasti između demokratskih institucija i njihovoj jasnoj podeli nadležnosti. Dakle, na osnovu jasnog utvrđivanja zajedničkih prava i

² Svoja shvatanja Karl Dojč obrazložio je u radovima: *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, Free Press of Glencoe, New York, 1963, i: "Communication Theory and Political Integration", in: Philip E. Jakob and James V. Toscano (eds), *The Integration of Political Communities*, J. P. Lippencott and Co., Philadelphia, 1964.

³ Pogledati: Leon Lindberg, *The Politics of European Economic Integration*, Stanford University Press, Stanford, 1963.

⁴ Immanuel Kant, *Perpetual Peace-A Philosophical Sketch* (1795), FQ Classics, 2007.

⁵ Alexander Hamilton, "Concerning the Dangers from Dissensions between States", *Federalist Papers*, *Federalist*, no. 6, 1788.

vrednosti.⁶ Ova podela istovremeno štiti autonomiju aktera, a na drugoj strani svim aktivnim političkim nivoima dodeljuje zadatke po principu subsidijarnosti.

Osnovna postavka *federalističke teorije* je neophodnost očuvanja nacionalne raznolikosti uz istovremeno očuvanje evropskog jedinstva. Federalisti smatraju da ako nacionalne i nadnacionalne institucije deluju u federalnoj ravnoteži, neće doći do stvaranja neke „evropske super-države“, već, prema mišljenju federalista, do optimalnog modela, nastanka evropske federalne države prema modelu „Sjedinjenih Država Evrope“.⁷

Funkcionalistička teorija zasniva se na nekom obliku ekonomskog determinizma. U njenoj osnovi nalazi se međusobni odnos ekonomske i političke integracije. Funkcionalisti smatraju da ekonomska integracija automatski podrazumeva i političku.

Stavovi da *oblik prati funkciju i da organizacija postoji da bi zadovoljila funkcionalne potrebe*, bila su neka od osnovnih polazišta Dejvida Mitranija (*David Mitrany*), a kasnije i ostalih teoretičara integracionog funkcionalizma.⁸

Prema pristalicama ove teorije, do poželjne saradnje među državama pre će dovesti međunarodna ekonomija nego sama međunarodna politika. Dakle, prednost se daje međunarodno-ekonomskoj pre nego međunarodno-političkoj saradnji. Jedan od stavova funkcionalista je i stav prema kojem se odnosi među državama mogu ostvariti jedino kroz međunarodnu organizaciju. Zadati cilj, stvaranje nadnacionalne političke zajednice, ostvario bi se prenosom funkcija sa nacionalne države na međunarodnu organizaciju. Ovo bi dalje imalo za posledicu transformaciju nacionalnog u supranacionalni entitet. Dakle, funkcionalisti „internacionalizaciju“ funkcija države žele da ostvare bez distribuisanja nacionalne suverenosti. To faktički predstavlja „zaobilazni put“ u prevazilaženju državno-nacionalnog okvira.

Neofunkcionalizam je teorija koja se takođe odnosi na regionalne integracije. Jedan od njenih istaknutih protagonista je Ernst B. Has (*Haas*), američki politikolog.⁹ Pristup Žana Monea (*Jean Monnet*) evropskoj integraciji sledio je put škole neofunkcionalizma. Taj pristup bio je usmeren na integraciju pojedinih sektora u nadi da će se ostvariti širenje/prelivanje efekata kako bi se unapredio proces integracije. Za razliku od prethodnih teorija integracije, neofunkcionalizam je proces regionalne integracije pokušao da objasni na osnovu iskustvenih podataka.

⁶ Ovi principi, kao i jasna podela nadležnosti, trebalo bi, prema federalistima, da budu definisani Ustavom.

⁷ Derek Heater, *The Idea of European Unity*, Leicester University Press, Leicester, 1992.

⁸ Pogledati: David Mitrany, *A Working Peace System*, Quadrangle Books, Chicago, 1966. Slične stavove iznosi i Tejlor. Pogledati: Paul Taylor, „The Functionalist Approach to the Problem of International Order: a Defence“, *Political Studies* 16. (3), 1968.

⁹ Ernst Has je bio kritičar Mitranijevog funkcionalizma. Svoje stavove o neofunkcionalizmu obrazložio je u velikom broju radova. Jedan od njegovih najznačajnijih radova nosi naziv *Beyond the Nation State: Functi-onalism and International Organization*, Stanford University Press, Stanford, 1964.

Neofunkcionalizam zastupa mišljenje da su same supranacionalne institucije Evropske unije (EU) bile pogonska snaga koja je stajala iza evropske integracije, i da su one ponovo tumačile dogovorene rezultate sa međuvladinih konferencija kako bi proširile mandat zakonodavstva EU na nove i raznolike oblasti. Neki smatraju da je teorija neofunkcionalizma važna zbog mogućnosti da objasni veći deo promišljanja koje je stajalo iza ranih pobornika EU, odnosno Žana Monea koji je povećanu evropsku integraciju sagledavao kao najvažnijeg prethodnika Evrope bez ratova. Neofunkcionalizam pretpostavlja opadanje u važnosti nacije/države. On opaža da je cilj izvršne vlasti i interesnih grupa u okviru država – država sa socijalnim staranjem, a do tog cilja će se najbolje doći putem integracije država u EU.

U osnovi neofunkcionalističke teorije leže tri mehanizma koje neofunkcionalisti vide kao ključne za unapređenje procesa integracije. To su pozitivno širenje, prenos nadležnosti sa nacionalnih na nadnacionalne institucije i tehnokratski automatizet.

1. *Pozitivno širenje* je koncept po kojem će integracija među državama u jednom ekonomskom sektoru brzo stvoriti jake podsticaje za integracije u ostalim sektorima, kako bi se potpuno dobile prednosti integracije u prvobitnom sektoru;
2. *Prenos nadležnosti sa nacionalnih na nadnacionalne institucije* može se najbolje razumeti tako što će se najpre konstatovati da je važna pretpostavka u okviru neofunkcionalizma, pretpostavka pluralističkog društva u okviru relevantnih nacionalnih država. Neofunkcionalisti smatraju da proces integracije ubrzava interesne grupe i udruženja unutar pluralističkih društava pojedinih nacionalnih država. Prema neofunkcionalistima, države će to učiniti zato što će i teoretski shvatiti da su te novoosnovane institucije bolji provodnik pomoću kojeg će slediti svoje materijalne interese nego što su to bile prethodno postojeće nacionalne institucije;
3. I najzad, *tehnokratski automatizet* ukazuje na to da će se, kako se integracija bude ubrzavala, nadnacionalne institucije osnovane da nadgledaju proces integracije sve više osamostaljavati i samostalno preuzimati vođstvo u predlaganju i finansiranju dalje integracije, i na taj način postati autonomnije od država članica.

Prema neofunkcionalistima, integracija je neizbežni proces, bez obzira na to da li je poželjan ili ne, koji bi mogle da uvedu političke ili tehnokratske elite društava uključenih država. Međutim, snaga neofunkcionalizma istovremeno je bila i njegova slabost. Iako je ova teorija podrazumevala da je regionalna integracija moguća samo kao rastući/prelivajući proces, neofunkcionalistička koncepcija integracije kao liberalnog procesa onemogućava objašnjenje neuspeha.

Nakon što je proces evropske integracije šezdesetih godina XX veka počeo da se odugovlači, kada je De Golova (*De Gaulle*) politika *prazne stolice* paralisala institucije Evropske komisije za ugalj i čelik, Evropske

ekonomske zajednice i Evroatoma, *neofunkcionalizam* je bio označavan kao previše evrocentričan i otuda nesposoban da objasni proces integracije u opštim terminima. Kasnije je i Ernst Has teoriju *neofunkcionalizma* proglasio zastarelom. Ipak, *neofunkcionalizam* ostaje jedna od važnih teorija u proučavanju teorija integracija.¹⁰

Neofunkcionalističkoj teoriji suprotstavlja se teorija koja se zasniva na odnosu vlada (intergovernmentalizam).

Teorija o sistemu međuvladine saradnje (intergovernmentalizam) je teorija o odlučivanju u međunarodnim organizacijama, gde moć odlučivanja zadržavaju države članice, a odluke se donose jednoglasno. Ova teorija smatra da bi nezavisno izabrani predsednici vlada ili izabrani predstavnici trebalo da imaju samo savetodavne ili određene uloge u sprovođenju odluka. Ova teorija, koju je postavio Stenli Hofman (*Stanley Hoffman*), smatra da nacionalne vlade upravljaju nivoom i brzinom evropskih integracija. Svako povećanje moći na supranacionalnom nivou, rezultat je odluke vlade. Verovao je da je integracija, koju vode nacionalne vlade, najčešće upravljena aktuelnim domaćim političkim i ekonomskim temama. Ova teorija odbacuje koncept efekta presipanja koji zagovara neofunkcionalizam. Ona takođe odbacuje i ideju da su supranacionalne organizacije na istom nivou (političkog uticaja) kao i nacionalne vlade.¹¹

Može se zaključiti da se ova teorija, dakle, zasniva na principu ravnoteže snaga među državama članicama. Glavni akteri saradnje su nacije, čiji međusobni odnos ne izlazi iz okvira i statusa „saveza država”, ili „konfederacije”. Zajedničko dolaženje do odluka određuju jake institucije i instrumenti međuvladinog sistema saradnje (Savet EU, Evropski savet, međuvladine konferencije). Te institucije obavljaju i kontrolu nad transferom nadležnosti sa država članica na Zajednicu, kao i na institucije Zajednice. Odluke koje su značajne za integracioni proces pripremaju se bliskim bilateralnim i multilateralnim usaglašavanjem nacionalnih službenika u odborima i na konferencijama. Na taj način manji zajednički imenitelj nacionalnih interesa određuje stanje integracije o kojoj je reč. Ova teorija naglašava značaj unutrašnjeg političkog procesa odlučivanja na formiranje interesa država članica. Uticaj nacionalnih institucija na zastupanje zajedničkih interesa nije u prvom planu.

Dakle, prema ovoj teoriji, nacionalna država i njena suverenost nisu ni izdaleka prevaziđeni. Zajedničke politike samo su integrisani „režimi” u kojima države članice „pod oznakom” Evropske unije, pregovaraju o zajedničkim propisima, normama i institucijama koje su svima od koristi.

Teoriju liberalnog intergovernmentalizma razvio je Endru Moravčik (*Moravchik*) da bi objasnio procese povezane sa evropskim integracijama.

¹⁰ Ernst Haas, *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, Institute of International Studies (working paper), Berkeley, 1975.

¹¹ Stanley Hoffman, „Obstinate or Obsolete? The Fate of the National State and the Case of Western Europe”, *Dedalus*, vol. 95, No. 3, Boston, Massachusetts (USA), 1966.

Liberalni intergovernmentalizam bio je reakcija na teoriju intergovernmentalizma i stavove: a) da će države sarađivati samo ako imaju slične interese, b) da jednom stvorene institucije ne postaju nezavisne, već su uvek u službi države, i c) da bi evropsku integraciju trebalo objašnjavati u kontekstu hladnog rata.

Liberalni intergovernmentalizam tvrdi nešto drugo. Različite ugovore o evropskoj integraciji posmatra kao nezavisno promenjive veličine, a evropsku politiku kao zavisno promenjivu. Objašnjenje evropske integracije bi, prema ovoj teoriji, trebalo tražiti u faktorima koji su odredili ugovore. Moravčík to definiše u tri faze:

(1) Više agenasa utiče na domaći politički proces, uključujući i društvene interesne grupe, zakonodavnu i izvršnu vlast. S tim u vezi Moravčík smatra da ekonomski interesi država članica utiču na glavne odluke u evropskom procesu integracija;

(2) Međudržavni pregovori i sporazumi na ovom nivou rezultat su asimetrične međuzavisnosti, ili, drugim rečima, posledica međunarodnih pregovora država koji su opet određeni njihovim interesima i pregovaračkom moći. Tri su determinante međudržavne moći pregovaranja:

- alternativne unilateralne politike, što je pretnja da se ne sklopi sporazum;¹²
- alternativne koalicije koje predstavljaju pretnju isključivanju, odnosno daju mogućnost da neka od strana ne bude u ugovoru; i¹³
- mogućnosti za kompromis;

(3) Supranacionalne (nacionalne) institucije, kada su u Evropi jednom formirane, olakšavaju kooperaciju iz više razloga, a neki od tih su:

- umanjuju troškove pregovora, jer kada se utvrdi procedura pregovora u EU, postaje izlišno ponovo o tome odlučivati i tada su svi budući pregovori lakši i jeftiniji od prvih; i
- one čine nacionalne vlasti nezavisnijim od domaćih uticaja jer povećavaju legitimnost i kredibilnost evropskih politika.¹⁴

Teorija liberalnog intergovernmentalizma ima svojih nedostataka. Na primer, nasuprot Moravčíkovim tvrdnjama, motivi za evropsku integraciju nisu bili primarno ekonomski, jer ekonomija i politika ne mogu biti razdvojene u ovom kontekstu. Na primer, u Šumanovoj deklaraciji iz 1950. godine kaže se da bi predložena Evropska zajednica za ugalj i čelik učinila rat između Francuske i Nemačke materijalno nemogućim, jer taj ugovor nije bio samo u vezi sa slobodnom trgovinom.

¹² U ovom stavu zagovornici ove teorije nalaze objašnjenje za evropsko prihvatanje francuskih zahteva za Zajedničku poljoprivrednu politiku.

¹³ Ovo objašnjava britansko prihvatanje ovog programa jer bez toga ne bi bilo priključenja tadašnjoj EZ.

¹⁴ Andrew Moravcsik, "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach", *Journal of Common Market Studies* 31. (4).

Teorija komunikacije je teorija poruka i usredsređuje se na ponašanje aktera političkog procesa, a pre svega na donosiocje političkih odluka, nastojeći da utvrdi uniformnosti i obrasce ponašanja. Ona teži kvantificiranju posmatranih pojava i u tom cilju traži odgovarajuće pokazatelje. Takođe, traži i nove koncepte u sociologiji, psihologiji, kibernetici i ostalim naukama, a usmerena je naročito na izradu modela ponašanja. Ova teorija pojavila se posle Drugog svetskog rata, a njena temeljna razvojna faza odigrala se pedesetih i šezdesetih godina XX veka. Pravi počeci razvoja ove teorije povezani su sa pojavom kibernetike i njenim unošenjem u korpus političkih nauka. Dakle, iako postoje različiti pristupi i različite orijentacije u oblasti teorije komunikacije, najznačajniji je onaj koji se zasniva na kibernetici. Ovo je u stvari dominantan koncept komunikacije u savremenoj političkoj nauci.

Jedan od njenih najistaknutijih predstavnika bio je Norbert Viner (*Wiener*). Ovaj teoretičar razvio je teoriju poruka i uveo termin *kibernetika*.¹⁵ Po Vineru, kibernetika je u osnovi teorijski koncept za proučavanje verovatnoća u različitim, ali i sličnim univerzumima, kao što su neki tipovi ljudi, društva i države, kao i načina na koje transakcije poruka funkcionišu u svrhu kontrole takvih univerzuma. Viner je, pod uticajem razvoja elektronskih procesa tokom Drugog svetskog rata, došao do zaključka da ti komunikacioni procesi u raznim mašinama imaju elementarnu sličnost sa individualnim ljudskim, socijalnim i institucionalnim procesima. On je smatrao da postoji bazična istovetnost u tehničkoj prirodi komunikacije bilo da su u upotrebi elektronski signali, ljudske nervne ćelije ili državna birokratija, što opet zavisi od toga koji je sistem u pitanju. Ono što je zajedničko tim sistemima je mogućnost da primaju i šalju poruke, čuvaju i reprodukuju razne vrste podataka, kao i sposobnost da odabiraju određene vrste informacija, kombinuju stare i nove informacije i nadgledaju sopstveno delovanje.¹⁶

Komunikacija se u funkcionalnom smislu često određuje kao jedan od bitnih činilaca integracije, odnosno formiranja i održavanja zajednica. Prema Vineru, nauka tretira socijalnu grupu kao organizaciju, a komunikacija je cement koji stvara organizacije. Samo komunikacija omogućava grupi da misli zajedno, da vidi zajedno i da deluje zajedno. Dakle, u teorijskom smislu, teorija komunikacije je teorija poruka.

Primena teorije komunikacije se šezdesetih godina veoma brzo razvila. Pristupi pojedinih autora izučavanju međunarodnih odnosa primenom teorije komunikacije prilično su različiti, ali se može izvući nekoliko opštih metodološko-analitičkih karakteristika tog procesa. Ove karakteristike su: pre svega, uočavanje datog sistema i na toj osnovi stvaranje slike konkretnih tokova informacija (odnosno transakcija); ustanovljavanje postupaka i pravila koji upravljaju komunikacijama u okviru sistema, komunikacijskih instrumenata, vrste informacija ili poruka, itd. Pored toga, ova istraživanja takođe pretpostavljaju i ispitivanje sastava i karakteristika sredine u kojoj se određeni sistem nalazi.

¹⁵ Engleski *cybernetics*, reč izvedena od grčke reči *kibernetes* što znači „upravljač“ ili „krmanoš“.

¹⁶ Norbert Wiener, *Cybernetics*, „Mit Press“, Cambridge, (Mass.), 1965.

Zaključna razmatranja

Prema Đžozefu Vajleru (*Joseph Weiler*), centralni program projekta evropske integracije može se smatrati i pokušajem kontrole moderne nacionalne države u Evropi. Dakle, EU može biti tretirana i kao pokušaj da se prevaziđe dosadašnja nesposobnost međunarodnog sistema da spreči tendencije koje vode nasilnim sukobima. Evropska unija trebalo bi da predstavlja protivotrov za negativna obeležja države i državnog odnosa. Osnivanje Evropskih zajednica 1951. posmatrano je i kao početak procesa koji bi trebalo da dovede do eliminacije tih ekscesa.¹⁷

Kada govorimo o *integracijama*, dva su osnovna pitanja bitna za razumevanje ovog fenomena. U prvom redu to je pitanje *koji činioci motivišu date subjekte da teže povezivanju u šire celine*, i drugo, *kako se ostvaruje opšta saglasnost o proceduri (politički okvir i pravni postupci) i substancijelnim pitanjima (odnosno rešenja suštine problema koji se postavljaju pred integracionu zajednicu)*. Dakle, predmet proučavanja predstavljaju pitanja: šta dovodi do integracije i na koji način se ona ostvaruje i deluje.

Integracija može biti posmatrana u dva nivoa. Prvi nivo predstavlja sam proces stvaranja celine, a drugi proučavanje same celine. Posmatrajući oba nivoa, *integraciju* u njenom najelementarnijem smislu možemo definisati kao *spajanje više ili manje složenih delova u jednu veću i složeniju celinu*.¹⁸

Pored toga, za samo terminološko određenje fenomena integracije a kasnije i teorijskih pristupa koji je objašnjavaju, značajni su činioci koji uslovljavaju taj proces. Oni mogu biti različiti. Na primer, jedan od činilaca može biti *prostorna bliskost*, što znači da što ljudi žive bliže jedan drugom to su verovatniji izgledi da se među njima razviju integracioni procesi;¹⁹ *homogenost* se odnosi na socijalne, ekonomske i druge sličnosti unutar jedne zajednice, pod pretpostavkom da socijalna homogenost ide uz zajednički karakter, zajedničke stavove, vrednosti i tipove ponašanja kao činioce koji utičući na procese integracije mogu dosta doprineti političkoj integraciji. Za političku integraciju pak, mora postojati *funkcionalni interes*, odnosno zajednički interesi koji bi podstakli uspostavljanje zajedničkih političkih veza; *efikasnost vlade*, uključujući i međunarodne institucije, koje deluju kao integrišući deo unutar integrisane celine; i konačno eventualno *prethodno integraciono iskustvo*.²⁰

¹⁷ Đžozef Vajler, *Ustav Evrope*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2002, str. 379.

¹⁸ Ovaj sistem možemo posmatrati u odnosu država članica i EU. Svaka država je celina za sebe, koja je već sama po sebi složena organizacija. U trenutku kada postane deo EU, ona postaje deo jedne veće i još složenije celine.

¹⁹ Na to mogu uticati sledeći faktori: razne vrste transakcija kao što su komunikacije, trgovina i samo kretanje ljudi.

²⁰ Na primer, slučaj Holandije, Belgije i Luksemburga, zemalja koje su pre pristupanja u EEZ, bile članice Beneluksa, ili primer nekih skandinavskih zemalja koje su pre pristupanja najvećoj evropskoj integraciji bile članice Nordijskog saveza.

Bibliografija

1. Divjak, Slobodan, *Problem identiteta, kulturno, etničko, nacionalno i individualno*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
2. Dojč, Karl, *Communication Theory and Political Integration*, Pfiladelfia, 1964.
3. Dženkins, Ričard, *Etnicitet u novom ključu*, Biblioteka „XX vek”, Beograd 2001.
4. Franklin, Thomas, *The Enviromental Basic of Society*, New York, 1925.
5. Haas, Ernst, *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, Institute of International Studies, Berkeley, 1975.
6. Hamilton, Alexander, “Concerning the Dangers from Dissensions between States”, *Federalist Papers*, *Federalist*, no. 6, 1788.
7. Hagen, Šulce, *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Filip Višnjić, Beograd, 2002.
8. Hajzinha, Johan, *Patriotizam i nacionalizam u evropskoj istoriji do kraja devetnaestog veka*, Prometej, Novi Sad, Tersit, Beograd, 1996.
9. Heater, Derek, *The Idea of Eurropean Unity*, Leicester, 1992.
10. Hegel, Fridrih Vilhelm Georg, *Fenomenologija duha*, Dereta, Beograd, 2005.
11. Hegel, Fridrih Vilhelm Georg, *Filozofija povjesti*, Kultura, Zagreb, 1951.
12. Hejvud, Endru, *Politika*, CLIO, Beograd, 2004.
13. Hoffman, Stanley, “Obstinate or Obselete? The Fate of the National State and the Case of Western Europe”, *Dedalus*, vol. 95, No. 3, Boston, Massachusetts (USA), 1966.
14. Kant, Immanuel, *Perpetual Peace – A Psilosophical Sketch*, FQ Classich, 2007.
15. Kasirer, Ernst, *Ideja republikanskog ustava*, Dosije, Beograd, 2004.
16. Lindberg, Leon, *The Politics of European Economic Integration*, Stanford University Press, Stanford, 1963.
17. Malthus, Thomas, *Essay on Population*, New York Public Library, 2006.
18. Mitrany, David, *A Working Peace System*, Quadrangle Books, Chicago, 1966.
19. Moravcsik, Andew, “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Integovernmentalist Approach”, *Journal of Common Market Studies* 31. (4).
20. Renan, Ernst, *Qu'est-ce qu'une nation?: et autres écrits*, Paris, Imprimerie nationale, 1996.
21. Schelling, Friedrich, *System of Transcedental Idealism*, University Press of Virginia, 1978.
22. Vajler, Đžozef, *Ustav Evrope*, Filip Višnjić, Beograd, 2002.
23. Veler, Urlih Hans, *Nacionalizam–istorija–forme–posledice*, Svetovi, Novi Sad, 2002.
24. Taylor, Paul, “The Functionalist Approach to the Problem of International Order: a Defence”, *Political Studies* 16. (3), 1968.
25. Wiener, Norbert, *Cybernetics*, Mit Press, Cambridge, (Mass.), 1965.
26. Živković, Miroslav, *Savremene teorije o državi*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1998.

Milovan Radaković, Ph.D.

THE THEORY OF INTEGRATION

ABSTRACT

Two main issues are relevant for understanding of the phenomenon of integration. First, it is the question which factors motivate the given subjects to try to connect with each other in a wider whole and second, how a consensus is achieved on the procedure (the policy framework and legal principles) and substantial issues (i.e. solving of the core problems of the community integration). Therefore, the subject of the study is the following question: what leads to integration, how it works and how it is achieved.

Key words: Theory, integration, federalism, functionalism, neofunctionalism.